

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-37>

Ситник І.П.

кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів
Національного університету харчових технологій

Коротка А.П.

студентка
Національного університету харчових технологій

Sytnyk Inna

National University of Food Technology

Korotka Anna

National University of Food Technology

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

THE OPPORTUNITIES PAYMENT SYSTEM FUNCTIONING IN UKRAINE USING EUROPEAN EXPERIENCE

У статті проаналізовано механізм функціонування платіжної системи України та країн Європейського Союзу. Досліджено досвід, який застосовують європейські держави щодо управління новітніми технологіями та їх впровадження у сферу платіжних послуг. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти в Україні та ЄС, які регулюють діяльність суб'єктів платіжної системи, є фундаментальними для здійснення платіжних розрахунків. Визначено основні орієнтири Національного банку України на майбутнє, проблеми, які можуть вплинути на впровадження цих змін у платіжну систему. Здійснено аналіз кількості безготівкових операцій з використанням платіжних карток у країнах ЄС та Україні. Розраховано частку безготівкових операцій від загальної кількості операцій з платіжними картками в Україні. Обґрунтовано вплив оверсайту на забезпечення безперервної та ефективної роботи платіжних систем.

Ключові слова: платіжні системи, європейський досвід, Платіжна Директива, безготівкові операції, оверсайт, відкритий банкінг.

В статье проанализирован механизм функционирования платежной системы Украины и стран Европейского Союза. Исследован опыт, который применяют европейские государства касательно управления новейшими технологиями и их внедрения в сферу платежных услуг. Проанализированы ключевые нормативно-правовые акты в Украине и ЕС, которые регулируют деятельность

субъектов платежной системы, являются фундаментальными для осуществления платежных расчетов. Определены основные ориентиры Национального банка Украины на будущее, проблемы, которые могут повлиять на внедрение этих изменений в платежную систему. Осуществлен анализ количества безналичных операций с использованием платежных карт в странах ЕС и Украине. Рассчитана доля безналичных операций от общего количества операций с платежными картами в Украине. Обосновано влияние оверсайта на обеспечение непрерывной и эффективной работы платежных систем.

Ключевые слова: платежные системы, европейский опыт, Платежная Директива, безналичные операции, оверсайт, открытый банкинг.

The article analyzes the mechanism of functioning of the payment system of Ukraine and the countries of the European Union. The experience of European states regarding the management and introduction of the newest technologies in the field of payment services is researched. The analysis of key regulatory acts in Ukraine and the EU, which regulate the activities of the payment system actors, as well as the main ones for payment settlements, is conducted. The main legal act for the modern development of the payment system in the world is the Second Payment Directive. It serves as the basis for creating the conditions for an "era of open banking". The main changes, which include the Second Payment Directive in comparison with its previous variants, are considered. The main benchmarks of the National Bank of Ukraine for the future are identified, such as the use of the IBAN and simplification of payments through the SEPA system. The problems that may affect the implementation of these changes in the payment system, the ways of their elimination are described. The analysis of the number of non-cash transactions using payment cards in the EU and Ukraine was carried out. The share of cashless transactions from the total number of transactions with payment cards in Ukraine is calculated. On the basis of this analysis, the current state of cashless settlements development, their influence on the payment system as a whole was revealed. The importance of implementing overtime to ensure the continuous and efficient operation of payment systems is substantiated. The relationship between supervision and risk management in the payment sector, as well as minimization of their consequences, is determined. It is determined that the state should support the stability of the development of the functioning of payment systems.

Key words: payment systems, European experience, Payment Services Directive, non-cash transactions, oversight, open banking.

Постановка проблеми. У часи високих технологій платіжні системи посідають визначне місце як фінансовий інструмент для ефективного управління грошовими потоками, тому постає питання про те, якими шляхами можна досягти ефективного функціонування платіжного механізму в Україні. Європейський досвід є прикладом вдалого вжиття заходів, які поєднують популяризацію платіжних систем та їх інноваційність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та перспектив платіжних систем в Україні розглянуті в працях С.О. Паперника [1], Н.М. Руцишина, З.Р. Костак [2], О.П. Заруцької, Т.Б. Прохорець [3].

Метою статті є визначення перспектив функціонування платіжних систем з огляду на європейський досвід, дослідження нормативно-правової бази платіжних систем, які регулюються Національним банком України.

Вклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі виникають нові умови функціонування та розвитку економіки. Беззаперечно важливу роль відіграють у цьому процесі саме платіжні системи. Україна з моменту отримання незалежності спрямовує свої орієнтири саме на запозичення досвіду Європейського Союзу, який утворює єдине платіжне середовище.

Правовою базою функціонування платіжної системи в Україні є Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 2001 року, в якому є чітке визначення, що платіжні системи – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів [4]. Загальні засади функціонування платіжних систем регулюються Конституцією України, Законами України, такими як «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про поштовий зв'язок», а також іншими нормативно-правовими актами. Головним регулюючим органом є Національний банк України.

Оскільки найбільш вдалим прикладом правового регулювання платіжних систем є Європейський Союз, доречно буде виокремити найсуттєвіші етапи розвитку платіжних систем у Європі.

Процес уніфікації розпочався з утворення Єдиної зони платежів в євро (Single Euro Payments Area, SEPA) у 2007 році, який характеризується повним скасуванням різниці між внутрішніми та зовнішніми платежами в євро, що прискорює грошові операції. Повністю процес впровадження SEPA закінчився у 2014 році [5].

Наступним визначним кроком є прийняття Директиви Європейського Парламенту і Союзу від 2007 року № 2007/64/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, яка вносить зміни у Директиви 97/7/ЄС, 2005/60/ЄС. У цій Директиві були передбачені принципи надання платіжних послуг, порядок проведення нагляду та спеціальні інструменти платежів тощо.

У 2009 році була повністю прийнята Директива Європейського Парламенту і Союзу № 2009/110/ЄС. Саме ця Директива включала норми перерахунку електронних грошей, а також вимоги щодо започаткування, здійснення та пруденційного нагляду за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима [6].

Зміни в європейському законодавстві щодо регулювання платіжної сфери не минули Україну, адже наша держава спрямовує свої можливості для інтеграції в Європейський Союз, тому слідування європейським стандартам та запозичення досвіду простежується в планах Національного банку України на майбутнє.

Насамперед важливим кроком є запровадження IBAN (від англ. "International Bank Account Number") на території України, адже це дає змогу клієнтам банків оперативно отримувати перекази коштів, особливо тоді, коли вони прямують з ЄС.

Після набуття чинності Директивою № 2007/64/ЄС про платіжні послуги у 2007 році та подальшого присвоєння у 2010 році IBAN у 48 країнах світу в Україні за ініціативи Асоціації українських банків "UkrSWIFT" були прийняті стандарт ISO 13616-122010 «Фінансові послуги – міжнародний номер банківського рахунку (IBAN)» і Національне регулювання стандарту за алгоритмом створення IBAN в Україні [8].

Національний банк України планує вже з 1 квітня 2019 року перейти на міжнародний номер банківського рахунку, що стане обов'язковим для клієнтів всіх банків України під час переведення коштів як у національній, так і в іноземній валюті. Це дасть змогу більш

легко ідентифікувати платника та отримувача коштів, а також надаватиме інформацію про IBAN за допомогою QR-коду.

Для України цей номер буде складати 29 літер та цифр, отже, містити код країни, контрольний розряд, код банку та номер рахунку [9].

Вдалим прикладом для українських банків є нововведення українського віртуального банку "Monobank" (спільний проект компанії "Fintech Band" і "Universal Bank"), який представив у березні 2019 року оновлення з можливістю клієнтам банку отримувати кошти від будь-якого європейського банку через систему SEPA. Основними перевагами є швидкість та нижча комісія, ніж через систему SWIFT, адже відсутні банки-посередники, а термін перерахунку коштів становить 0–2 дні. Для того щоби здійснити операцію, клієнту "Monobank" потрібно надати лише IBAN своєї картки [10; 11].

Саме факт того, що Україна здійснює реальні кроки для запровадження IBAN, свідчить про те, що європейські стандарти значною мірою впливають на українське законодавство, тому Директива PSD2 заслуговує детальної уваги.

Після прийняття Платіжної Директиви у 2007 році відбувся процес діджиталізації економіки Європи, що стало поштовхом для створення нових продуктів та прискорило онлайн-платежі. Однак Платіжна Директива 2007 року потребувала певних напрацювань, адже більшість нових компаній не контролювалась Директивою, що ускладнювало подальший розвиток ринку платіжних послуг [8].

Друга Платіжна Директива (PSD2) розроблена та прийнята у 2015 році задля покращення захисту як користувачів, так і загалом платіжних послуг, сприяння конкурентному середовищу та розвитку інновацій у сфері. Важливо зазначити, що повної чинності PSD2 набула у 2018 році на території ЄС [7].

Основними суб'єктами PSD2 є:

– кредитні організації, які обслуговують клієнтів (ASPSP, що надають та підтримують платіжні облікові записи користувачів);

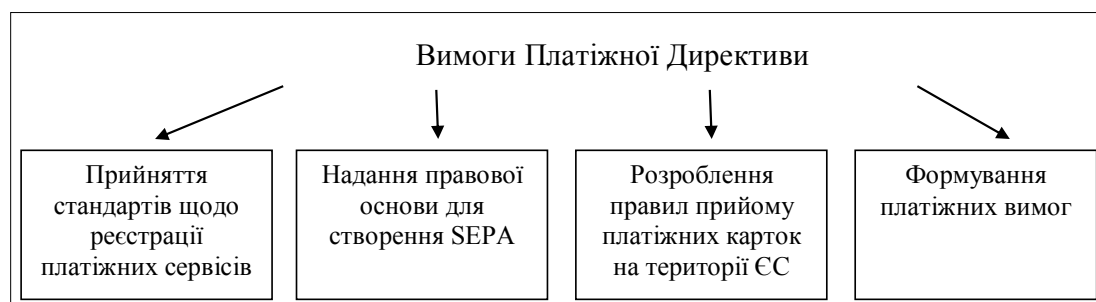

Рис. 1. Вимоги, які реалізовані Платіжною Директивою

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [7]

- платіжні організації, що постачають інформацію про акаунти (AISP);
- провайдери платіжних послуг (TPP), які будуть ініціювати онлайн-платежі (PISP, що полегшують використання онлайн-банкінгу для здійснення платежів), а також користувачі платіжних сервісів [12].

Друга Платіжна Директива ввела на ринок платіжних послуг дві нові форми платіжних агентів, а саме провайдерів платіжних послуг (PISP) та платіжні організації (AISP), кожен з яких виконує свою важливу функцію. Також PSD2 внесла корективи до порядку забезпечення безпеки користувачів під час здійснення платіжних операцій, наділила Європейську банківську асоціацію (EBA) можливість розробляти вимоги для забезпечення коректної аутентифікації користувачів. Директива надалі застосовує правила забезпечення технологій та SEPA Credit Transfer, котрі засновані на протоколі XML (обміну повідомленнями) ISO 20022 [8].

Запровадження Другої Платіжної Директиви на цьому етапі є лише планом на майбутнє у НБУ, адже для того, щоби PSD2 функціонувала, Україні слід підготувати нормативно-правову базу та здійснити такі зміни, як удосконалення сфери платіжних послуг, створення умов для конкуренції, технічна готовність для коректної роботи API, внесення коректив до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», а також проведення опитування громадян України щодо готовності та їх довіри до «відкритого банкінгу», тобто надання доступу до акаунтів клієнтів банку для сторонніх компаній.

У Європі за останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості безготівкових розрахунків, що є повністю логічним явищем, адже стрімко розвиваються інтернет-послуги, з'являється все більше їх різноманіття та орієнтованість на будь-якого користувача [13].

Більшість безготівкових операцій здійснюється саме за допомогою платіжних карток, тобто в електронному вигляді. На рис. 3 зображено загальну кількість безготівкових операцій у 5 найрозвинутіших країн ЄС та в Україні з 2014 по 2017 роки.

Дані рис. 3 доводять той факт, що кількість безготівкових операцій зростає саме завдяки тому, що в усьому світі відбувається розквіт безготівкових операцій. Якщо порівнювати Україну з розвинутими країнами ЄС, то можна зробити висновок, що нині поширеність безготівкових операцій лише набирає оберти, але цього недостатньо насамперед через відсутність нормативно-правової бази, яка би прискорила процес впровадження Другої Платіжної Директиви на території України та популяризації мобільних платежів.

На рис. 1 чітко відображено, що лідером з безготівкових операцій є Велика Британія, що зумовлюється популярністю платіжної системи "Paym", яка була розроблена першою для смартфонів в Англії, випередивши "Apple Pay" і "Google Wallet".

Табл. 1 відображає те, як змінюється динаміка кількості безготівкових операцій.

Порівнюючи 2017 рік із 2014 роком, бачимо, що кількість безготівкових операцій зросла значною мірою, особливо це стосується України, зростання відбулось на 138,7%, що характеризує значний прогрес у галузі платіжних послуг.

Позитивною тенденцією для України є збільшення частки безготівкових операцій за кількістю протягом останніх 5 років, що зображено на рис. 4.

Спостерігається стабільне збільшення частки безготівкових розрахунків, адже станом на 2018 рік всього відбулось 3 915 млн. операцій з платіжними картками, при цьому 3 073 млн. склали безготівкові операції, а іншу частину – операції з отримання готівки [14].

Ключовим фактором, який впливає на розвиток платіжних систем України, є діяльність НБУ, яка орієнтована на ефективне та безпе-

Рис. 2. Зміни, які включає Друга Платіжна Директива

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [12]

первне забезпечення функціонування платіжного механізму. Така діяльність має назву оверсайту платіжних систем [15].

Саме така діяльність врегульовується відповідним Положенням про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні, що ґрунтується на європейському стандарті про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків (The Eurosystem's oversight) [16].

Нагляд відіграє важливу роль не лише у стабільності та ефективності фінансового сектору та економіки Євросони загалом, але й у безперешкодному проведенні єдиної грошової політики Євросони та стабільності єдиної валюти. Функція нагляду визначається в Договорі про функціонування Європейського Союзу та Статуті Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ) та Європейського центрального банку (ЄЦБ) як сприяння безперебійній роботі платіжних систем та забезпечення їх ефективності й безпеки [17].

На базі цього та Законів України «Про Національний банк України», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» НБУ у 2018 році розробив «Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах». У ньому є чітке розмежування ризиків платіжної системи, а саме правовий ризик, операційний ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності та систем-

ний ризик. Для кожного ризику розроблений так званий профіль, у якому наведені джерело, локалізація, форма реалізації, оцінювання можливості й наслідків відповідних ризиків [18]. Методичні рекомендації призначені для платіжних організацій, завдяки яким підвищена якість документації, яка подається до НБУ згідно із законодавством.

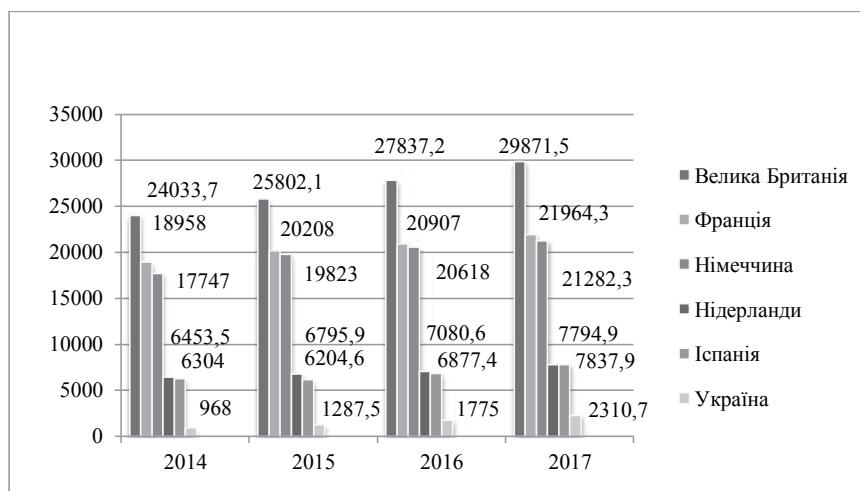

Рис. 3. Кількість безготівкових операцій з використанням платіжних карток (млн. шт.) у країнах ЄС та Україні

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [13]

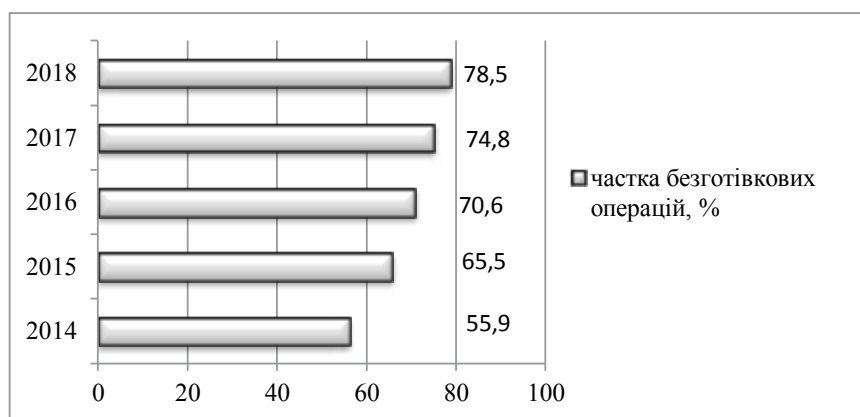

Рис. 4. Частка безготівкових операцій від загальної кількості операцій з платіжними картками, %

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [14]

Таблиця 1

Кількість безготівкових операцій з використанням платіжних карток (млн. шт.) [13]

Країна	Роки				Відносне відхилення, %			
	2014	2015	2016	2017	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2017/2014
Велика Британія	24 033,7	25 802,1	27 837,2	29 871,5	7,35	7,88	7,3	24,29
Франція	18 958	20 208	20 907	21 964,3	6,59	3,45	5,05	15,85
Німеччина	17 747	19 823	20 618	21 282,3	11,69	4,01	3,22	19,92
Нідерланди	6 453,5	6 795,9	7 080,6	7 794,9	5,3	4,18	10,08	20,78
Іспанія	6 304	6 204,6	6 877,4	7 837,9	0,98	10,84	13,96	24,33
Україна	968	1 287,5	1 775	2 310,7	33,0	37,86	30,18	138,7

Ефективне управління ризиками платіжних систем сприятиме зменшенню можливості їх виникнення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з огляду на європейські стандарти функціонування платіжних систем можемо дійти висновку, що на цьому етапі свого розвитку Україна робить реальні кроки назустріч прогресу в галузі платіжних розрахунків. Головною метою на майбутнє для України є забезпечення умов як технічного, так і правового характеру для запуску в дію Другої Платіжної Директиви на території нашої дер-

жави й початку такого важливого процесу, як присвоєння IBAN власникам банківських рахунків.

Також можна зробити висновок, що позитивна динаміка розвитку платіжних систем зберігається, а це означає, що Україна має реальні шанси в майбутньому максимально наблизитись до розвинутих країн ЄС у сфері безготівкових платіжних розрахунків, для чого потрібно створити комфортні умови для здійснення миттєвої оплати товарів та послуг, поширити QR-коди та популяризувати мобільні додатки платіжних систем.

Список використаних джерел:

1. Фінтех і Україна: Платіжні системи. Ч. 3. URL: <https://evris.law/uk/stattja-finteh-i-ukraina-platizhni-sistemi-chastina-3>.
2. Руцишин Н.М., Костак З.Р. Платіжна система України та безпека її функціонування. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Вип. 19. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/88.pdf>.
3. Заруцька О.П., Прохорець Т.Б. Особливості функціонування платіжних систем в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 10. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/199.pdf>.
4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
5. Deloitte. How to flourish in an uncertain future. Open banking and PSD2. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/financial-services/cz-open-banking-and-psd2.pdf>.
6. PaySpace. SEPA на порозі України. URL: <https://psm7.com/analytics/sepa-verge-ukraine.html>.
7. European Central Bank. Payment Services Directive. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2007/html/pr070424.en.html>.
8. PLUSWorld. PSD2 на рынке платежных сервисов Европы: историко-правовой анализ принятия Директивы. URL: <https://www.plusworld.ru/professionals/psd2-na-rynke-platezhnyh-servisov-evropy-istoriko-pravovoj-analiz-prinyatiya-direktiv>.
9. Національний банк запроваджує міжнародний номер банківського рахунку IBAN // Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=84880261.
10. Monobank : офіційний сайт. URL: <https://www.monobank.ua/about>.
11. Monobank випустив нову версію приложения «Обормот». URL: <https://minfin.com.ua/2019/04/05/37313707>.
12. Fintech Futures. Infographics: PSD2 explained. URL: <https://www.bankingtech.com/2017/03/infographics-psd2-explained>.
13. European Central Bank. Payment and terminal transactions. URL: <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386>.
14. Безготівкові операції, здійснені із використанням платіжних карток // Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88661788>.
15. Оверсайт платіжних систем // Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123487.
16. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14>.
17. European Central Bank. Eurosystem Oversight report. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eurosystemoversightreport2016.en.pdf?2ae0c243b5cab226b6d21c0115dbf609>.
18. Національний банк розробив методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72819054.